

BENON GAZIŃSKIWydział Nauk Społecznych i Sztuki
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Polskie rolnictwo w Unii Europejskiej i niektóre doświadczenia pierwszego roku członkostwa

Polish agriculture in the European Union and some experiences of the first year of the membership

Niniejszy artykuł stanowi retrospektywne spojrzenie na doświadczenia polskiej wsi i rolnictwa w okresie roku po przystąpieniu do Unii Europejskiej. W części wstępnej omówiono najważniejsze uwarunkowania rozwoju polskiego rolnictwa podczas dziesięcioleci gospodarki realnego socjalizmu. Rolnictwo polskie przetrwało naciski kolektywizacyjne, ale w okres transformacji rynkowej weszło technologicznie zacofane, o rozdrobnionej strukturze agrarnej oraz krępowane przez otoczenie ekonomiczne państwowego monopolu skupu i zaopatrzenia w środki produkcji i brak możliwości samoorganizowania się lokalnych społeczności. Transformacja systemowa, rozpoczęta w roku 1989, postawiła przed rolnictwem wiele wyzwań, łączących się z szybkim przejściem od „gospodarki niedoborów” do warunków gospodarki rynkowej. Kolejnym elementem zmieniającego się kontekstu politycznego i ekonomicznego, określającym przyszłość, stała się integracja europejska. W następnych częściach pracy syntetycznie przedstawiono drogę Polski do członkostwa w Unii Europejskiej oraz najważniejsze postanowienia dotyczące wsi i rolnictwa, uzgodnione w negocjacjach akcesyjnych. W części końcowej zarysowano doświadczenia pierwszego roku członkostwa. Zwrócono uwagę, że większość z obaw, tak rozpowszechnionych przed akcesją w środowisku wiejskim, się nie potwierdziła. W pierwszym roku członkostwa bardzo korzystne wyniki odniósł handel rolny — dynamicznie wzrosły obroty i powiększyło się, odnotowane już w roku poprzedzającym przystąpienie, dodatnie saldo wymiany. Nowe możliwości rozwoju wsi i rolnictwa dają znaczące środki finansowe ze wspólnotowego budżetu — objęcie naszego kraju zasadami wspólnej polityki rolnej i polityki strukturalnej. W nadchodzącym okresie budżetowym 2007–2013 nie będzie zasadniczych zmian dotychczasowych polityk wspólnotowych. W dalszej perspektywie jednak należy liczyć się z możliwościami wprowadzenia daleko idących nowych rozwiązań.

Słowa kluczowe: Polska, rolnictwo, Unia Europejska, wieś

The overview of the experiences of Polish agriculture and rural areas during the first year of the EU membership is presented in this article. In the introductory part, the conditions of agricultural development under the system of the socialist planned economy is briefed. The Polish agriculture has been successful to survive the pressure of collectivization but entered into the period of market transformation technologically backward, with dispersed agrarian structure and suppressed by the environment of state monopoly of agricultural purchases and supplies and the lacking possibilities of self-organization of local communities. The system transformation, introduced in 1989, put challenges of rapid change from the conditions of the “economy of shortages” into the market economy. Another

key factor, changing political and economic environment and the future of Polish agriculture is the European integration. In the following parts of the article, the long way of Poland towards EU membership and crucial results of the accession negotiations related to agriculture and rural development are outlined. Experiences of the first year of the membership are presented in the final part of the article. It is shown that most fears, spread in rural communities before the accession, have not been confirmed. During the first year of the membership the good performance of Polish agricultural trade has been recorded. The trade turnover has increased significantly and the trend of positive trade balance, recorded in the year preceding the accession, has been enhanced. Remarkable financial sources from the Community budget – to cover the needs of the CAP and structural policy — bring a new perspectives of rural and agricultural development of Poland. In the forthcoming new budgeting period of 2007–2013 no crucial changes of the Community policies are planned. In the long-run perspective, some basic reforms are to be expected.

Key words: agriculture, European Union, Poland, rural areas

WSTĘP

Wieś i rolnictwo okresu realnego socjalizmu są przykładem, w jaki sposób polityka determinowała warunki rozwoju. Polityczne cele wyznaczały zasady reformy rolnej, ujęte w dekreście z września 1944 roku, jej wdrożenie i przyjęty kilka lat później kurs na forsowną kolektywizację. Mimo niepowodzenia i chwilowego odstąpienia od tej polityki w roku 1956, nie wyzbyto się ukrytych form kolektywizacji, aż do początku lat 80. trwały różnorodne formy dyskryminowania rolnictwa indywidualnego, traktowanego jako obce ciało w uspołecznionej gospodarce. Przykładem może być to, że podczas dekady gierkowskiej, znanej z rozmachu inwestycyjnego — nakłady inwestycyjne, przypadające na 1 ha użytków rolnych były w sektorze uspołecznionym ok. 10-krotnie wyższe, niż w chłopskiej, która, dodajmy, i tak odnotowywała wartość produkcji końcowej wyższą o ok. 30%.

W tamtym czasie rolnictwo w krajach dzisiejszej Unii Europejskiej objęte było wsparciem w ramach wspólnej polityki rolnej, sięgającym w latach 70. 3/4 ogółu wydatków ze wspólnotowego budżetu. Do tego dołączały rozwijane w ostatnim trzydziestoleciu programy rozwoju wsi i rolnictwa w ramach polityki strukturalnej.

W okresie od zakończenia II wojny światowej po rok 1989 obszary wiejskie w Polsce i Wspólnotach Europejskich rozwijały się, zatem w zupełnie odmiennych uwarunkowaniach politycznych oraz ekonomicznych. Stan ten uległ paradoksalnemu odwróceniu w latach 90. w wyniku wdrożenia radykalnego pakietu reform polskie rolnictwo, jak również handel rolny znalazły się znacznie bliżej gospodarki rynkowej, niż na obszarze wspólnotowym, gdzie mimo programu reform Mc Sharry’ego, zapoczątkowanych w roku 1992, zakres interwencji na rynkach rolnych, tak wewnętrznym, jak i zagranicznych, utrzymywał się na poziomie kilkakrotnie wyższym niż w Polsce.

Strategiczny cel — przystąpienie Polski do Unii Europejskiej — oznaczał przyjęcie *acquis communautaire*, całokształtu wspólnotowych rozwiązań prawnych (z odstępstwami okresów przejściowych, przyjętych w negocjacjach akcesyjnych). Przygotowania do członkostwa rozpoczęły się jednak już kilkanaście lat wcześniej (harmonizacja prawa polskiego z europejskim). Dotyczyło również rolników i przedsiębiorców, czego doskonałym przykładem może być wysiłek modernizacyjny polskiego mleczarstwa, gros

którego przypadło na okres poprzedzający nasze członkostwo. Dzięki temu przystąpienie odbyło się bez większych wstrząsów oraz — wcześniej, niż oczekiwano większość obserwatorów — dały się zauważyć pierwsze korzyści z naszego członkostwa.

Niniejszy artykuł stanowi próbę spojrzenia na doświadczenia wsi i rolnictwa po roku członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Szanse i wyzwania dla obszarów wiejskich, związane z tym historycznym wydarzeniem widzieć trzeba w kontekście miejsca naszego kraju w jednoczącej się Europie — roli politycznej i perspektyw rozwoju całej gospodarki. Nie należy również zapominać o tym, że jednocząca Europa stawiać musi czoła procesom globalizacji w sferze gospodarki, stosunków politycznych i kultury. Polska potrzebuje Europy, ale też musi mieć świadomość swej współodpowiedzialności za przyszłość kontynentu.

DROGA POLSKI DO CZŁONKOSTWA. KONDYCJA WSI I ROLNICTWA

Wieś polska weszła w okres gwałtownych przeobrażeń ustrojowych, zapoczątkowanych w roku 1989, wykazując wiele istotnych odrębności w porównaniu do rolnictwa innych krajów b. RWPG. Przede wszystkim gospodarstwa indywidualne przetrwały naciski kolektywizacyjne, ale wyszły z tej konfrontacji ekonomicznie osłabione, o rozdrobnionej strukturze agrarnej, a ponadto znajdowały się one w kontrolowanym przez państwo otoczeniu: monopolu skupu i zaopatrzenia, braku prawdziwej spółdzielczości, w tym bankowej oraz innych form autentycznych związków i stowarzyszeń rolniczych.

Na specyfikę polskiej transformacji rolnictwa, w porównaniu do innych krajów regionu, rzutowała struktura własności ziemi — stan posiadania rolników indywidualnych w całym okresie powojennym nie był niższy, niż 75% ogółu użytków rolnych. W sektorze uspołecznionym dominowały państwowe gospodarstwa rolne, a na spółdzielnie produkcyjne przypadało zaledwie kilka procent użytków rolnych. Struktura agrarna w innych krajach socjalistycznych była zupełnie „odwrócona”. Stąd też zmiany w Polsce stosunków własnościowych dotyczyły relatywnie małego obszaru. Mimo tego przeprowadzono je dość niefortunnie. Koszty społeczne płacimy do dzisiaj, gdyż PGR nie były rozmieszczone równomiernie, lecz koncentrowały się w północnej i zachodniej części kraju.

Zaistniała po upadku socjalizmu próżnia instytucjonalną w sferze obsługi rolnictwa zapełniały przedsiębiorstwa prywatne, przechwytyjąc znaczną część „wartości dodanej”, tworzonej od pola producenta po stół konsumenta.

Transformacja systemowa postawiła przed wsią i rolnictwem zupełnie nowe wyzwania. W krótkim czasie w przeszłość odeszła „gospodarka niedoborów”, tak właściwa dla realnego socjalizmu. Rolnik mógł z łatwością zaopatrzyć się w środki produkcji i maszyny, jeśli tylko dysponował odpowiednimi środkami finansowymi. Jak nigdy wcześniej, ujawniły się natomiast trudności w sprzedaży artykułów rolnych. Nowe warunki wymagały stopniowej odbudowy różnorodnych form samoorganizowania się rolników i społeczności lokalnych, ujawniły potrzebę tworzenia grup producenckich, izb rolniczych i innych form samorządowych, powstawania rynków hurtowych i giełd rolniczych.

Poza problemami ekonomiczno-społecznymi istotnym dla wykorzystania potencjału rolnictwa miało zróżnicowanie jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej, określające w znacznej mierze kierunki racjonalnej polityki regionalnej. Niestety, w minionych dziesięcioleciach polityka rolna pozostawała w cieniu ideologii. Obszary wiejskie wymagały, zatem wypracowania nowych strategii rozwoju.

Zmieniony w 1989 roku kontekst polityczny szybko wzbogacony został o kolejny element o znaczeniu historycznym — integrację europejską. Strategiczny wybór, dokonany po upadku RWPG i rozwiązaniu Układu Warszawskiego — o wejściu w strukturę obronne NATO oraz przystąpieniu do Unii Europejskiej — oznaczał dostosowanie prawa polskiego do wspólnotowego oraz włączenie wsi i rolnictwa w ramy rozwiązań wspólnej polityki rolnej oraz polityki strukturalnej. Nadzieje wynikające z atutów polskiego rolnictwa (m.in. niższe koszty pracy, korzystniejsza sytuacja demograficzna i mniejsza chemizacja rolnictwa) były przesłaniane przez rozpow szechnione obawy związane z trudnościami w dostosowaniu się do nowych rozwiązań instytucjonalnych i wymogów jednolitego rynku europejskiego.

Droga Polski do członkostwa trwała blisko 15 lat. W momencie powstania rządu Mazowieckiego nie było żadnych handlowych umów dwustronnych pomiędzy PRL a Wspólnotami Europejskimi. Pierwsza taka umowa została podpisana przez nowy rząd już we wrześniu 1989 roku. Polska, podobnie jak i inne kraje rozstające się z socjalizmem, zostały wsparte wprowadzonym jednostronnie systemem ułatwień w handlu zagranicznym (GSP — general system of preferences) i wraz z Węgrami — pomocowym programem PHARE (Poland — Hungary. Assistance to Restructuring their Economies — Polska Węgry. Wsparcie Restrukturyzacji Gospodarki), poszerzonym następnie o kolejne kraje regionu. Działania te miały początkowo charakter doraźny i stabilizacyjny. Wspierały reformy gospodarcze i budowę struktur państwa demokratycznego. W tamtych latach w naszych krajach nie postrzegano jeszcze przyszłych państw członkowskich.

Upór i konsekwencja, z jaką trzy pierwsze kraje: Polska Węgry i Czechosłowacja (później — Czechy i Słowacja) dążyły do członkostwa zaczęły przynosić wyniki. Pierwszym było zadeklarowanie (jednostronne w preambule) woli przystąpienia do Wspólnot w Traktacie Europejskim o stowarzyszeniu, podpisanym 16 grudnia 1991 roku. W dokumencie tym uzgodniono powstanie strefy wolnego handlu z obszarem EWG, ale z projektu tego wyłączono produkty rolne. W grudniu 1992 roku w Edynburgu przywódcy państw członkowskich zapowiedzieli podjęcie szybkiej decyzji o poszerzeniu. Istotnie, odpowiedź taka padła pół roku później. Kryteria stawiane państwom kandydującym nazwano od miejsca szczytu — kopenhaskimi. Były one następujące:

- stabilny system demokratyczny i przestrzeganie podstawowych praw człowieka;
- funkcjonowanie gospodarki rynkowej i zdolność sprostania wymogom jednolitego rynku europejskiego;
- zdolność do wywiązywania się z obowiązków członkostwa. Ponadto sama Unia winna być przygotowana do poszerzenia o nowych członków. Minimum niezbędnych reform w funkcjonowaniu instytucji wspólnotowych oraz formalne zadeklarowanie gotowości do poszerzenia przyniósł Traktat Nicejski, uzgodniony w grudniu 2000 roku (Gaziński, 2002).

Rozszerzenie uzyskało „zielone światło”, a na pierwsze wnioski o członkostwo nie trzeba było długo czekać — napłynęły one, tuż po zakończeniu ratyfikacji Traktatów Europejskich, w kwietniu 1994 roku najpierw z Węgier a tydzień później z Polski. Po pozytywnym zaopiniowaniu wniosków o członkostwo (avis) Komisja Europejska zaleciła w 1997 roku rozpoczęcie negocjacji, co nastąpiło 31 marca 1998 roku (Łastawski, 2003).

Poszczególne problemy negocjacyjne zgrupowano w 31 obszarów. Najtrudniejsze, w tym rolnictwo, pozostawiono na koniec, gdy większość łatwiejszych obszarów była już tymczasowo zamknięta. Formalne zakończenie negocjacji nastąpiło 13 grudnia 2003 roku. Ich wyniki zapisano w Traktacie Akcesyjnym, poddanym ratyfikacji w Parlamencie Europejskim, parlamentach państw członkowskich oraz w referendum narodowych w państwach przystępujących (poza Cyprzem, gdzie Traktat ratyfikował parlament). Traktat ten był wspólny dla wszystkich państw wstępujących — ratyfikowano zatem przyjęcie wszystkich dziesięciu państw łącznie (Doliwa-Klepacki, 2003).

W Polsce referendum odbyło się w czerwcu 2003 roku, przy niskiej frekwencji, dość wyraźna większość głosujących opowiedziała się za członkostwem w Unii Europejskiej. Stało się ono faktem 1 maja 2004 roku.

ZASADY CZŁONKOSTWA DOTYCZĄCE WSI I ROLNICTWA

Jedną z kontrowersyjnych kwestii, o którą toczył się kilkuletni spór pomiędzy Polską a Komisją Europejską, były dopłaty bezpośrednie, instrument wprowadzony podczas reformy wspólnej polityki rolnej, rekompensujący rolnikom utratę dochodów w wyniku obniżenia poziomu cen interwencyjnych. Jeszcze w lipcu 1997 roku Komisja, w dokumencie zatytułowanym „Agenda — 2000” zajęła stanowisko, że rolnikom w nowych państwach członkowskich nie będą one przysługiwać, gdyż w wyniku przystąpienia do Unii ceny artykułów rolnych wzrosną a wraz z nimi i dochody (Drago, Gaziński, 1998). Innego zdania byli polscy negocjatorzy, wykazując, że wyłączenie z dopłat bezpośrednich oznaczać będzie niższy poziom ogólnych dotacji w gospodarstwach, którym tym trudniej będzie sprostać konkurencji na rynku europejskim, gdyż ustępują one wyposażeniem technicznym gospodarstwom w krajach „UE-15” i są zmuszone do znaczącego wysiłku inwestycyjnego. Kompromis osiągnięto dopiero w ostatnich miesiącach negocjacji. Przyjęto, że w pierwszym roku członkostwa dopłaty te wyniosą zaledwie 25% wysokości w państwach „starej Unii” i będą co rok sukcesywnie wzrastać, tak że wyrównanie do 100% nastąpi w 2013 roku. Zarazem przewidziano możliwość częściowego zmniejszenia zaistniałych dysproporcji z polskich środków budżetowych.

Kolejną sprawą był dostęp do zakupów ziemi przez cudzoziemców. Polskie przepisy, sięgające początków II Rzeczypospolitej, były bardzo restrykcyjne. Nasi partnerzy nie kryli natomiast niepokoju przed wypieraniem z rynku pracy swoich obywateli przez przybyszy z nowych państw Unii. Z innych istotnych kwestii były negocjowane, niestety z wynikiem nieodpowiadającym polskim oczekiwaniom — limity (kwoty) produkcyjne mleka, skrobi ziemniaczanej i cukru. Uzgodnione zostały ponadto okresy przejściowe na dostosowanie strukturalne gospodarstw i zakładów przetwórczych mleka i mięsa,

w zakresie dobrostanu zwierząt, czterech substancji czynnych w produkcji środków ochrony roślin oraz wymogu uprawy wyłącznie odmian ziemniaka odpornego na raka ziemniaczanego. Szereg ustaleń dotyczył zastosowania różnorodnych finansowych instrumentów wsparcia rozwoju obszarów wiejskich i restrukturyzacji rolnictwa (Ignatowicz, 2004).

DOŚWIADCZENIA PIERWSZEGO ROKU CZŁONKOSTWA

Wejściu Polski do Unii Europejskiej towarzyszyły obawy rolników podsycane przez niektóre kręgi polityczne, takie jak „Samoobrona” i Liga Polskich Rodzin, czy nasze rolnictwo sprostą zagranicznej konkurencji i nie zaleje nas importowana żywność a ziemia, z uwagi na różnice cen, nie będzie wykupywana masowo przez obcokrajowców. Niepokój ten zdawał się mieć uzasadnienie w tym, że mimo zapisów w Traktacie Europejskim o „asymetrii” we wzajemnych ustępstwach w handlu — saldo obrotów artykułami rolno-spożywczymi z obszarem Wspólnot Europejskich pozostawało ujemne przez szereg lat poprzedzających akcesję (byliśmy wtedy traktowani w handlu unijnym jako kraj trzeci). Nie uwzględniano przy tym istotnych okoliczności, przemawiających za tym, że członkostwo okaże się szansą dla naszego eksportu. Polska miała bardziej liberalne przepisy, sytuacja na granicy z Unią przypominała, zatem błonę półprzepuszczalną, gdyż produkty żywnościowe łatwiej przemieszczały się w jednym kierunku. Pomijano to, że ograniczenia, utrudniające dostęp polskich produktów do rynków europejskich znikłyby w momencie przystąpienia do Unii, a ponadto i nasi eksporterzy zyskaliby wtedy prawo do dopłat w przypadku eksportu poza obszar Wspólnoty.

W okresie poprzedzającym członkostwo występowały procesy dostosowawcze w gospodarstwach rolnych, szczególnie produkujących mleko. W dziesięcioleciu 1994–2004 liczba dostawców mleka zmniejszyła się blisko o połowę (z 700 do 355 tys.). Liczba krów w gospodarstwie powiększyła się z 2,6 do 3,4 a ich mleczność wzrosła z 3212 l do 4240 l. Dość wyraźnie, z 85,2 5 do 63,8%, zmniejszył się w krajowym pogłowiu udział gospodarstw utrzymujących stado poniżej 9 krów, zaznaczył się natomiast wzrost udziału stad większych. Mimo zmniejszenia się pogłowia krów z 3863 tys. do 2796 tys., skup mleka powiększył się z 6 450 tys. l do 8005 tys. l (Seremak-Bulge, 2005).

Z chwilą uzyskania członkostwa w Unii Europejskiej nastąpiło zniesienie ceł i barier taryfowych, które szybko przyczyniło się do ekspansji polskiego eksportu na obszar jednolitego rynku europejskiego. Poza umożliwieniem swobody przepływu dóbr pomiędzy krajami tworzącymi obszar wspólnotowy, wewnętrzny rynek wspólnotowy jest chroniony, w ramach zakreślanych przez porozumienia międzynarodowe, przed konkurencją ze strony krajów trzecich. Ponadto eksport rolny szeregu artykułów wspierany jest dotacjami. W okresie przed akcesją nasze rolnictwo nie miało dostępu do tego rodzaju możliwości. Początek członkostwa oznaczał, zatem swego rodzaju „podniesienie śluzy” oddzielającej nasz kraj od rynku unijnego. Stąd też w okresie od 1 maja do końca grudnia 2004 roku (w porównaniu do analogicznego okresu o rok wcześniej) nasz eksport do UE-15 powiększył się o 62,7% a import — o 47,1%. Wzrosła również, choć wolniej, dynamika obrotów z krajami UE-9; w eksporcie odnotowano wzrost o 52,6%, a w imporcie o 28, 5% (tab. 1).

Tabela 1

Wartość obrotów polskiego handlu rolnego przed i po akcesji do UE (mln €)
The Polish agricultural trade turnover before and after the UE accession (mln €)

Wyszczególnienie Item	2003	2004	I – IV 2004	I–IV 2005	2004:2003 (%)	I-IV2005: I-IV2004(%)
Eksport Export	4010,4	5222,8	1391,3	1940,7	130,2	139,5
Import Import	3556,9	4369,3	1308,2	1600,1	122,8	122,3
Saldo Balance	453,5	853,5	83,1	340,5	188,2	409,7

Źródło; Source: Łopaciuk W. (2005). Eksport polskich produktów rolno-spożywczych po wejściu do UE. Przemysł Spożywczy nr 8.

Tabela 2

Średnie ceny skupu głównych produktów rolniczych
Average purchase prices of some major agricultural products

Wyszczególnienie Item	Jednostka Unit	Rok Year	Cena Price	Cena w okresie I–IV Price of the period I–IV	Cena w okresie V–XII Price of the period V–XII
Pszenica Wheat	PLN/tonę	2003	455,1	452,3	454,1
		2004	471,9	694,3	443,2
		2005		398,1	
Żyto Rye	PLN/tonę	2003	353,5	362,3	344,5
		2004	351,7	508,0	326,8
		2005		300,0	
Ziemniak Potato	PLN/tonę	2003	245,6	420,3	225,2
		2004	246,3	424,8	220,1
		2005		402,2	
Mleko Milk	PLN/ 100 l	2003	71,85	73,12	70,63
		2004	87,36	80,13	8,98
		2005		95,52	
Trzoda Pigs	PLN/kg	2003	3,19	3,02	3,30
		2004	4,18	3,53	4,45
		2005		3,84	
Bydło Cattle	PLN/kg	2003	2,50	2,65	2,50
		2004	3,39	2,78	3,78
		2005		4,07	
Drób Poultry	PLN/kg	2003	3,00	2,75	3,17
		2004	3,27	3,09	3,44
		2005		3,02	

Źródło; Source: Biuletyn Statystyczny GUS (2004, 2005)

Wśród nowych państw członkowskich Polska zajęła pozycję największego eksportera żywności, a ponadto wraz z tradycyjnym eksporterem żywności, jakim są Węgry, jest jedynym eksporterem netto żywności w regionie. Do ekspansji polskiego eksportu w znaczącej mierze przyczyniła się restrukturyzacja i modernizacja przemysłu spożywczego w całym piętnastoleciu transformacji systemowej. Obecnie ponad 95% produktów żywnościowych pochodzi z zakładów prywatnych. Wiele z nich dokonało znaczącego wysiłku inwestycyjnego, w okresie poprzedzającym akcesję wyniosły one łącznie ok. 15

mld €. Pozycja polskiego przemysłu spożywczego w Unii jest obecnie silniejsza niż całej gospodarki (Urban, 2005).

Szczególnie korzystny okazał się eksport wołowiny oraz mleka i jego przetworów, który rozwinął się dynamicznie już w pierwszych miesiącach członkostwa, przyczyniając się do znaczącego wzrostu cen w skupie. Warto odnotować, że Agencja Rynku Rolnego dość szybko rozpoczęła wypłacanie subsydiów w eksporcie mięsa, przetworów mleczarskich i cukru do krajów trzecich — do końca 2004 roku dopłaty z tego tytułu wyniosły łącznie 117,6 mln złotych (Kaliszuck, 2005).

W pierwszych miesiącach członkostwa ekspansji eksportu sprzyjał wzrost cen, ale już na przełomie roku 2004/2005 ceny głównych artykułów rolnych zaczęły się obniżać (tab. 3).

Po roku od przystąpienia Polski do Unii Europejskiej ceny produktów rolnych były zaledwie o ok. 5% wyższe. Ponadto w okresie poprzedzającym nasze członkostwo wzrosły ceny środków produkcji dla rolnictwa, w tym nawozów i paliw. W podobny sposób, co ceny produktów rolnych zmieniały się ceny żywności. Ich skala była jednak dużo niższa. Najbardziej wzrastały ceny średnio o 2,4%, przez trzy pierwsze miesiące po akcesji. Od lipca 2004 roku zaznaczył się jednak ich umiarkowany spadek i w rok po przystąpieniu Polski do UE wzrosły zaledwie o 3,9% w stosunku do końca 2003 roku (Stan..., 2005).

W warunkach znaczącego już wyrównywania się cen produktów żywnościowych, umacnianiu się polskiej żywności na europejskim rynku sprzyjać winna umiejętna kampania promocyjna oraz poszukiwanie „nisz rynkowych” dla określonych kategorii produktów. Przykładem takiej inicjatywy może być powołanie na początku 2004 roku Polskiej Izby Produktu Regionalnego i Lokalnego. Ma ona wspierać rozwój produktów związanych z tradycją różnych regionów Polski, takich jak: oscypki, bryndza, kindziuk czy sękacz.

Od 2001 roku obowiązuje ustawa o rolnictwie ekologicznym, regulująca warunki działalności rolniczej i przetwórstwa metodami ekologicznymi oraz zasady kontroli, certyfikacji i obrotu tej kategorii produktów. Rolnikom, od pierwszego roku przedstawiania gospodarstw, przysługuje wsparcie w ramach Działania 4 (Wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych). Jednym z pozytywnych skutków wprowadzonych rozwiązań jest wzrost liczby gospodarstw oraz powierzchni upraw zgodnych z wymogami rolnictwa ekologicznego, wyraźnie odnotowywany w ostatnich latach (Polska wieś..., 2004).

Istotną korzyścią z integracji jest objęcie wsi i rolnictwa różnorodnymi programami rozwojowymi, finansowanymi w znacznej części ze wspólnotowego budżetu. Nie potwierdziły się obawy sceptyków, wyrażane przed naszą akcesją i Polska już rok 2004, pierwszy rok naszej obecności w Unii Europejskiej zamknęła dodatnim saldem przepływów środków finansowych. Nadal realizowane są wcześniejsze zobowiązania, wynikające z przyjętych wcześniej programów przedakcesyjnych, a nasz kraj został objęty instrumentarium wspólnej polityki rolnej oraz programami strukturalnymi. Przy tym nasze, wynikające z faktu członkostwa, zobowiązania płacimy od dnia 1 maja 2004, lecz wysokość świadczeń ze wspólnotowego budżetu pozostała na poziomie przyjętym od początku roku, mimo późniejszego o kilka miesięcy przystąpienia do Unii Europejskiej. Po

22 miesiącach członkostwa, dodatnie dla Polski saldo przepływów zamknęło się kwotą sięgającą 22,7 mld €, czyli blisko 12,7 mld PLN. (tab. 3)

Tabela 3

Przeplwy finansowe Polska — Unia Europejska podczas 22 pierwszych miesięcy członkostwa (na dzień 28 lutego 2006 roku)
Financial transfers Poland — EU during the first 22 months of the membership (for Feb. 28, 2006)

Lp. No.	Fundusz Funds	EUR	PLN
I	Transfery UE do Polski EU — Poland transfers	7030138722,27	30380759310,75
1	środki przedakcesyjne before accession means	1155719240,53	5356633953,56
2	operacje strukturalne structural operations	2370458337,24	10549353632,19
3	wspólna polityka rolna common agricultural policy	2002127856,10	8275175475,90
4	ułatwienia okresu przejściowego transition facility	10345174,00	45725669,08
5	instrument poprawy płynności availability improvement instrument	1230912946,00	5099700017,33
6	instrument Schengen instrument Schengen	207210168,40	817170562,68
7	pozostałe transfery remained transfers	53365000,00	237000000,00
II	wpłaty do budżetu UE payments to EU budget	4314317782,55	17633289801,45
III	zwroty środków niewykorzystanych returns of not used means	22133073,27	
(I – II – III)	Saldo rozliczeń Polska — UE Balance Poland — EU	2693687866,45	12658686098,11
(5 + 6 – II)	Saldo rozliczeń budżetu państwa Balance of state budget	-2867194668,15	-11716419221,44

Źródło; Source: Ministerstwo Finansów, www.mf.gov.pl;

Do najważniejszych instrumentów finansowego wsparcia sektora rolno-żywnościowego oraz obszarów wiejskich należą: wzmiankowane już dotacje bezpośrednie, plan rozwoju obszarów wiejskich i sektorowy program operacyjny: restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich.

Umożliwiają one (Polskie rolnictwo,... 2003):

- dopłaty dla gospodarstw położonych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania, ONW (wg stanu na dzień 15. 04. 2005 roku złożono 628506 wniosków, obejmujących powierzchnię ok. 6,5 mln ha użytków rolnych, a ARiMR wypłaciła z tego tytułu 1075,8 mln PLN. (dane liczbowe: Wsparcie gospodarstw..., 2005),
- wsparcie dla gospodarstw niskotowarowych (złożono 116870 wniosków),
- dopłaty w ramach programów rolno-środowiskowych, w tym: rolnictwa ekologicznego (złożono 7275 wniosków, a na wsparcie rolnictwa ekologicznego wypłacono 33176 tys. zł),
- wsparcie zalesiania gruntów rolnych (2209 wniosków),

- wsparcie dostosowania gospodarstw do standardów unijnych (napłynęło 73950 wniosków),
- przechodzenie rolników na wcześniejsze emerytury (złożono 25636 wniosków o renty strukturalne),
- wsparcie grup producenckich (19 wniosków),
- wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych (12632 wnioski),
- pomoc dla młodych rolników (17513 wnioski),
- wsparcie doradztwa rolniczego (39 wniosków),
- organizacji szkoleń (307 wniosków),
- wsparcie scalania gruntów,
- wsparcie tworzenia pozarolniczych miejsc pracy na wsi (1483 wnioski),
- rozwój infrastruktury technicznej (budowa bądź modernizacja dróg wewnętrznych, poprawa zaopatrzenia w wodę, oczyszczanie ścieków oraz zaopatrzenie w energię) związanej z rolnictwem (819 wniosków),
- odbudowy lasów, zniszczonych przez pożary i naturalne katastrofy (27 wniosków),
- poprawę przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych (375 wniosków),
- odnowa wsi oraz ochrona dziedzictwa kulturowego.

Rok 2004 oznaczał, zatem bardzo istotną zmianę warunków rozwoju polskiego rolnictwa. Korzyści pierwszego roku integracji, poprawa relacji cenowych oraz wsparcie programami strukturalnymi i mechanizmami wspólnej polityki rolnej, uwydatniały jeszcze wyższe zbiory. W cenach stałych produkcja globalna rolnictwa powiększyła się o 7,3% a końcowa — o 7,0%. Szacuje się, że w 2004 roku w porównaniu do roku wcześniejszego nominalne dochody rolnicze wzrosły o prawie 68%, a po uwzględnieniu inflacji — o 61,3%. Oczywiście, sytuacja poszczególnych gospodarstw była zróżnicowana. Znacznie skorzystali rolnicy uprawiający na dobrych glebach buraki cukrowe i rzepak a ponadto producenci zbóż, mleka oraz żywca wołowego i wieprzowego. Niższy od średniej przyrost dochodów odnotowano natomiast w gospodarstwach nastawionych na uprawę ziemniaka, warzyw i owoców, nasion roślin strączkowych oraz dostawcy baraniny i mięsa koziego.

O ożywieniu koniunktury w rolnictwie świadczy odwrócenie wieloletniego trendu zmniejszania się powierzchni użytków rolnych, w 2004 roku wzrosły one o 156 tys. ha. Dość wyraźnie wzrosły ceny ziemi z średnio 5753 zł za 1 ha do 6634 zł za 1 ha. Niewątpliwie jest to związane z wprowadzeniem dopłat bezpośrednich, zdaje się o tym świadczyć wyraźnie większy (o prawie 20%) wzrost cen gruntów gorszych, niż dobrych i bardzo dobrych (o 13,6%).

Pierwszy rok naszej obecności w Unii Europejskiej nie spowodował natomiast większych zmian w strukturze rolnictwa. Tak jak dotychczas, powiększała się liczba gospodarstw zaliczanych do najmniejszych (do 9 ha) i największych (powyżej 25 ha), a ubywało gospodarstw będących w grupie obszarowej pomiędzy nimi. Odnotowano nawet (o 1,3 tys.) wzrost liczebny gospodarstw (Stan..., 2005).

Obszary wiejskie i rolnictwo uzyskały, w nowych warunkach systemowych, historyczną szansę rozwoju. Jej wykorzystanie jest jednak zależne od wielu czynników, nie

zawsze korzystnych i niekiedy znajdujących się w otoczeniu systemowym, na które rolnicy i społeczności lokalne mają wpływ dość ograniczony:

1. Skorzystanie z funduszy z unijnego budżetu wymaga współfinansowania części kosztów projektu z własnych źródeł. Środki te trudniej będzie zapewnić biedniejszym partnerom.
2. Wbrew formalnym zapisom o celach polityki strukturalnej całkiem realna jest ewentualność zróżnicowania tempa rozwoju obszarów wiejskich, w konsekwencji, czego różnice pomiędzy regionami mogą się nawet powiększać.
3. Wśród wielu beneficjentów doraźnie więcej zainteresowania budzi sama absorpcja dostępnych środków, niż to, czy finansowane w ten sposób projekty staną się zaczynem kolejnych i czynnikiem trwale pobudzającym rozwój.
4. Do starań o środki pomocowe mogą zniechęcać zawile i długotrwałe bariery proceduralne, jak również brak umiejętności i doświadczenia wśród potencjalnych beneficjentów. Przewyciężaniu tych trudności sprzyja aktywizacja społeczności lokalnych, powstawanie stowarzyszeń na rzecz rozwoju danej wsi, czy gminy. Szereg podejmowanych przez nie inicjatyw może być finansowana w ramach wspólnotowego programu rewitalizacji wsi oraz zachowania jej dziedzictwa kulturowego (Godlewski, Szoskiewicz, 2005).

Nie należy zapominać o tym, że proste rezerwy wzrostu ujawnione tak wyraźnie w pierwszym roku członkostwa Polski w Unii Europejskiej, szybko się wyczerpują. Ponadto liczyć się należy z nasileniem konkurencji, i to nie tylko na rynku unijnym, lecz ze strony innych krajów w wyniku dalszej liberalizacji handlu rolnego oraz reform wspólnej polityki rolnej.

Wspólnoty wkrótce po naszej akcesji przystąpiły do reform na rynku mleka, rozpoczynając stopniowe wycofywanie się od ingerencji w mechanizm rynkowy na rzecz wprowadzenia płatności bezpośrednich, oderwanych od kwot mlecznych. W lipcu 2006 roku przystąpiono do reformy unijnego rynku cukru. Zapowiedziano min. zmniejszenie ceny referencyjnej cukru oraz ograniczenie ilości cukru, objętego interwencją do 600 tys. ton rocznie, plantatorzy buraka cukrowego mają otrzymywać dopłaty wyrównujące poniesiony przez nich uszczerbek dochodów (Artyszak, Budzyńska, 2006). Co jednak ze wspólną polityką rolną będzie dalej? Czy z czasem zostanie ona zastąpiona przez wspólną dla Europy zintegrowaną politykę rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, jak to proponują niektórzy reformatorzy? Jaki wpływ na jej reformy wywierać będą negocjacje handlowe w ramach WTO? Czy, jak dotychczas, wspólna polityka rolna pozostawać będzie wspólną i nie zaznaczą się próby renacjonalizacji tej polityki przerzucające część jej kosztów na budżety państw członkowskich, na czym straciłyby państwa biedniejsze, których nie byłoby stać na utrzymanie wspólnotowego poziomu wsparcia rolnictwa? Czy wspólna polityka rolna, priorytet pierwszych lat formowania się Wspólnot, przez całe dziesięciolecie najważniejsza pozycja wydatków ze wspólnotowego budżetu nie zostanie przesłonięta przez inne priorytety, takie jak edukacja, badania i wzrost konkurencyjności całej gospodarki? Na wiele tych i innych pytań nie ma jednoznacznych odpowiedzi. Kształtowaniu przyszłych rozwiązań zachodzić będzie jednak już z naszym udziałem.

LITERATURA

- Drago F, Gaziński B. 1998. Agenda 2000. W kręgu opinii Komisji Europejskiej o przyszłym rozszerzeniu Wspólnoty, *Humanistyka i Przyrodoznawstwo*, 4: 159 — 164.
- Doliwa-Klepaczki Z. 2003. Unia Europejska — Polska. Od członkostwa stowarzyszonego do zwyczajnego (listopad 1989 r. marzec 2003 r.), WSBiP Ostrowiec Świętokrzyski.
- Gaziński B. 2002. Unia Europejska nie tylko dla początkujących, LITTERA Olsztyn.
- Godlewski A., Szoszkiewicz A. 2005. Pieniądze za darmo, czyli jak zdobyć unijne dotacje dla Twojej firmy, Wyd. Rectus Komorów.
- Ignatowicz J. 2004. Rozdział negocjacyjny „rolnictwo”. W: Polska w Unii Europejskiej. K. Żukrowska, J. Stryjek (red.), SGGW, Warszawa: 205 — 213.
- Kaliszuk E. 2005. Analiza konsekwencji członkostwa dla wymiany handlowej, w: Polska w Unii Europejskiej. Doświadczenia pierwszego roku członkostwa, UKIE Warszawa.
- Łastawski K. 2003. Od idei do integracji europejskiej. WSP TWP Warszawa.
- Polska wieś po wejściu do Unii Europejskiej. 2004. (red. J. Wilkin) FDPA Warszawa.
- Polskie rolnictwo w Unii Europejskiej (wyniki negocjacji) raport. 2003. Rolnik Dzierżawca. Miesięcznik Ogólnopolski.
- Seremak-Bulge J. 2005. Kondycja polskiego mleczarstwa w rok po akcesji, *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego* 4: 53 — 68.
- Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Raport 1. 2005. IERiGŻ, Warszawa.
- Urban R. 2005. Polski przemysł spożywczy w Unii Europejskiej — konkurencyjność i szanse rozwojowe, *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* 3: 14 — 23.
- Wsparcie gospodarstw rolnych po akcesji do UE. 2005. Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, kwiecień, 2005.